

● معرفی و نقد کتاب

تروریسم: تاریخ، جامعه‌شناسی، گفتمان، حقوق

جیمز دردیان و دیگران، تروریسم: تاریخ، جامعه‌شناسی، گفتمان، حقوق، مترجمان: وحید بزرگی و دیگران، (تهران: نشر نی، ۱۳۸۲)، ۳۹۳ صفحه

تاریخ نگاشته شده یا ترجمه شده بود به مراتب بیشتر است.^۱

اما در میان آثار منتشره، کتاب تازه انتشاریافته «تروریسم: تاریخ، جامعه‌شناسی، گفتمان، حقوق» از اهمیت و ارزش علمی -

۱. از نوشته‌ها و مقاله‌های روزنامه‌ای که به فراخور خبرها و حوادث روز به تحلیل‌های عمدتاً ژورنالیستی از موضوع تروریسم و حوادث تروریستی بسنده کرده‌اند، بگذریم، دو «مجموعه مقاله» قابل توجه در زمینه تروریسم منتشر شده است؛ اولی مجموعه مقالاتی است که در نشریه «راهبرد» (نشریه راهبرد، شماره ۲۱، پاییز ۱۳۸۰)، به فاصله اندکی پس از وقوع وقایع ۱۱ سپتامبر منتشر شد و دیگری شماره ۱۲ «نهضت» (زمستان ۱۳۸۱) که به‌طور کامل به این موضوع اختصاص یافته است.

به دنبال حوادث تروریستی ۲۰

شهریور ۱۳۸۰ (۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱) در شهرهای

واشنگتن و نیویورک، که موضوع تروریسم و

کارزار جهانی مبارزه با این پدیده را به دغدغه

اصلی جهان سیاست و عنوان اول رسانه‌های

خبری و تبلیغاتی تبدیل کرد، مقاله‌ها و

کتاب‌های متعددی در مورد تروریسم، از زوایای

مختلف به زبان فارسی به رشته تحریر درآمده یا

به فارسی برگردانده شده است. به‌طوری که

حجم آثار مکتوب منتشرشده طی یکی دو سال

اخیر درخصوص موضوع تروریسم، از مجموع

معدود مقاله‌ها و کتاب‌هایی که تا پیش از این

تحقیقی برجسته و نمایانی برخوردار است. بدون اغراق جامع‌ترین اثر (تاکنون) به زبان فارسی در مورد ترور و تروریسم (بین‌المللی) است. در این کتاب که در یک مقدمه و ده بخش تنظیم گردیده، مفهوم تروریسم به شیوه‌ای علمی و فارغ از برچسب رایج و هیاهوی تبلیغاتی، مورد کنکاش و بررسی قرار گرفته است.

علیرضا طیب به عنوان گردآورنده و ویراستار کتاب در مقدمه کتاب هدف خود و همکارانش از تهیه این اثر را کمک به «شناخت علمی و واقع‌بینانه پدیده تروریسم و راه‌های درمان این ناخوشی دیرینه که در دوران ما ابعادی بس دلهره‌آورتر یافته» عنوان نموده است. بدین منظور به غیر از مقاله تألیفی «تروریسم در فراز و فرود تاریخ»، مجموعاً ۹ مقاله از نویسندگان صاحب‌نام در زمینه‌های مختلف مربوط به تروریسم انتخاب و به فارسی برگردانده شده است.

مقاله «گفتمان تروریستی: نشانه‌ها، دولت‌ها و نظام‌های خشونت سیاسی جهانی» به

قلم جیمز دردریان از صاحب‌نظران به‌نام و نواندیش روابط بین‌الملل و ترجمه وحید بزرگی، تروریسم را از دیدگاه نظری مورد بررسی قرار می‌دهد. دردریان با ارائه نوعی گونه‌شناسی (تیبولوژی) از تروریسم و شرح مفاهیمی همچون «تروریسم اسطوره‌ای»، «تروریسم آنارشستی»، «تروریسم اجتماعی»، «تروریسم قومی»، «تروریسم مواد مخدر»، «تروریسم دولتی»، «تروریسم ناب» و «ضدتروریسم» نشان می‌دهد که پدیده تروریسم پدیده‌ای بسیار پیچیده و هزار تو است که خاستگاه‌ها و علل و عوامل متعدد و متنوعی دارد.

«تجزیه و تحلیل اقتصادی تروریسم» نوشته ژاک بورینه و ترجمه علیرضا طیب، از زاویه‌ای خاص یعنی از دریچه اقتصاد به بررسی پدیده تروریسم می‌پردازد. به باور نویسنده، تروریست‌ها به عنوان بازیگران خردمند با محاسبه سود و زیان فعالیت‌ها و عملیات تروریستی خود، همواره درصدد کسب حداکثر سود به ازای حداقل هزینه هستند. ژاک بورینه، تروریسم را نوعی روش اخذی سیاسی به منظور

مبتنی بر واقعیات از این پدیده ارائه نمایند. مایکل لیمن و گری پاتر در «تروریسم به‌عنوان جرمی سازمان‌یافته» که بخش پنجم کتاب را تشکیل می‌دهد، با معرفی عناصر تشکیل‌دهنده مفهوم تروریسم و ارائه تعاریفی از آن، انواع مختلف تروریسم را براساس هدف و ماهیت گروه‌های تروریستی برمی‌شمارند. نویسندگان سپس آثار و تبعات ناشی از پایان جنگ سرد و فروپاشی بلوک شرق و تحولات نظام بین‌الملل را بر خط‌مشی و عملکرد گروه‌های تروریستی مورد بررسی قرار داده و این نکته را مورد تأکید قرار می‌دهند که به‌رغم اینکه گروه‌های تروریستی از بسیاری جهات دچار محدودیت‌هایی شده‌اند، خطر تروریسم همچنان تهدیدی واقعی است. به‌نظر نویسندگان گروه‌های تروریستی در دهه اخیر بیش از پیش از مبانی ایدئولوژیک فاصله گرفته و به‌طور فزاینده‌ای به گروه‌های مجرم سازمان‌یافته که برای کسب منافع غیرقانونی و سرشار دست به جرم و جنایت می‌زنند، شباهت پیدا کرده‌اند. از سوی دیگر

کسب امتیازها و منافع اقتصادی می‌داند و معتقد است که امکان مذاکره و چانه‌زنی با تروریست‌ها به‌عنوان بازیگرانی عقلانی که درصدد نیل به اهداف کاملاً تعریف‌شده و ملموس خود هستند وجود دارد. با وجود این به نظر می‌رسد که تحلیل اقتصادی تروریسم به دلیل یکجانبه‌گرایی شدید و نادیده‌گرفتن سایر ابعاد این معضل پیچیده، نمی‌تواند بسیاری از ابهام‌ها و معماهای مربوط به نحوه فعالیت و عمل تروریست‌ها را روشن نماید.

بخش چهارم یا در واقع مقاله چهارم با عنوان «سایبر تروریسم» یکی از غنی‌ترین و جامع‌ترین بخش‌های کتاب است. این مقاله که به قلم دو تن از مشهورترین متخصصان تروریسم نگاشته شده است، قرائند تطور و تحول مفهوم تروریسم را به‌شیوه‌ای جامع و شیوا تشریح می‌نماید. نویسندگان مقاله با طرح مجموعه‌ای از پندارهای رایج در مورد ماهیت تروریسم سعی می‌کنند اشتباهات یا سوءبرداشت‌های مرسوم در مورد این پدیده را تصحیح نموده و فهم و برداشت واقع‌بینانه و

باتوجه به وابستگی روزافزون زندگی مدرن، به‌ویژه در جوامع توسعه‌یافته، به سیستم‌های اطلاعاتی و رایانه‌ای، گروه‌های تروریستی ممکن است با خرابکاری در این سیستم‌ها ضربات سهمگینی وارد آورند.

خطر بالقوه دیگر، احتمال دستیابی گروه‌های تروریستی به سلاح‌های تخریب و کشتار جمعی است که می‌تواند بسیاری از معادلات کنونی را بر هم زند.

از نکات بسیار جالب این مقاله، طرح مفهوم «جرایم سازمان‌یافته دولتی» است. نویسندگان مقاله، این مفهوم را با نقل قول از ویلیام چمبلس، رئیس انجمن جرم‌شناسی آمریکا، این‌گونه تعریف می‌کنند: «اعمالی که مأموران و مقامات دولتی یا حکومتی ضمن اجرای وظایف خود در مقام نماینده دولت مرتکب می‌شوند». نویسندگان توضیح می‌دهند که متأسفانه دولت‌ها نیز برای رسیدن به اهداف سیاست خارجی خود، مستقیم و غیرمستقیم به اقدامات و فعالیت‌های غیرقانونی و غیراخلاقی از جمله قاچاق اسلحه و مواد مخدر، طراحی و

توطئه قتل و ترور مخالفان یا رهبران سایر کشورها و اقدامات تروریستی متوسل شده‌اند و بدین‌منظور به‌طور گسترده از سازمان‌های اطلاعاتی و جاسوسی خود و دیگر کشورها بهره گرفته‌اند. از جمله مثال‌هایی که برای «تروریسم دولتی» ذکر شده است، اعمال تروریستی است که از سوی دولت آمریکا علیه حکومت‌های مستقل در کشورهای در حال توسعه طراحی و انجام شده است.

نویسندگان مقاله، اقدام دولت آمریکا در طراحی کودتا علیه دولت مصدق در سال ۱۹۵۳ را با عنوان «توطئه شوم و بزرگ» سازمان اطلاعات مرکزی آمریکا (سیا) نام می‌برند و اقدامات مشابه این سازمان در گواتمالا، کوبا، شیلی و نیز همکاری با کارتل‌های قاچاق اسلحه و مواد مخدر در اقصی نقاط جهان و تطهیر پول‌های کثیف را به‌عنوان آشکارترین نمونه‌های تبهکاری سازمان‌یافته دولتی شرح می‌دهند.

در پایان مقاله فوق، که بدون اغراق به‌تنهایی شناخت نسبتاً جامعی در اختیار خواننده قرار می‌دهد، گاه‌شمار حوادث

کار روی آورده‌اند، عمل می‌کنم، تو را «پادشاه» خوانند و مرا «دزد»^۱.

مقاله «حقوق بین‌الملل: ابزاری برای مبارزه با تواریسم»، به قلم موريس فلوری و مقاله «حقوق بین‌الملل عام تواریسم» به قلم رزالین هیگینز که از اثر مشترک دو نویسنده فوق تحت عنوان «تواریسم و حقوق بین‌الملل»^۲ گرفته شده است، ضمن ارائه مبانی حقوقی مفهوم تواریسم، امکانات و محدودیت‌های حقوق بین‌الملل در مواجهه با این پدیده را برمی‌شمارد. در این دو مقاله به فعالیت‌های صورت‌گرفته توسط سازمان ملل متحد و نهادهای وابسته به آن در زمینه مبارزه با تواریسم نیز اشاراتی شده است. البته پترس غالی دبیرکل سابق سازمان ملل در مقاله‌ای مستقل که توسط سیدقاسم زمانی ترجمه شده است، به‌طور مشخص تلاش‌های سازمان ملل

ترواریستی که در دهه ۱۹۸۰ توسط گروه‌های نژادپرست (معتقد به برتری نژاد سفید) صورت گرفته، درج شده است. جدای از ارزش علمی و تحقیقی، این مقاله از این بابت قابل توجه است که «تواریسم خاورمیانه» اتهام‌ها و برچسب‌های همیشگی و نخ‌نماشده را تکرار می‌کند، پرده از واقعیت‌های تلخ جهان معاصر برمی‌دارد و به خوبی نشان می‌دهد که «قهرمانان مبارزه با تواریسم» خود بزرگ‌ترین و ریاکارترین «تواریست‌ها» هستند. بخش پایانی مقاله یادآور آن است که نوآم چامسکی برای تشریح اجمالی واقعیت «داستان تواریسم» در عصر حاضر ذکر می‌کند. چامسکی به نقل از یکی از اندیشمندان غربی می‌آورد که روزی دزد دریایی نگون‌بختی به اسارت اسکندر مقدونی می‌افتد. اسکندر او را مورد عتاب قرار می‌دهد که «چرا این‌گونه دریا را ناامن کرده‌ای؟ و دزد پاسخ می‌دهد: تو چرا این‌گونه جهان را ناامن کرده‌ای؟ و خود پاسخ می‌دهد که: آری تفاوت من و تو در این است که تو با ناوگانی عظیم و سپاهی انبوه به تاراج و غارت می‌پردازی و من با کلکی حقیر و چند مرد نگون‌بخت که از فرط بیچارگی و بدبختی به این

1. Noam Chomsky, *Pirates and Emperors: International Terrorism in the Real World*, Montreal: Black Rose Books, 1987.
2. Rosalyn Higgins and Mourice Flory, *Terrorism and International Law*, London & New York: Routledge, 1999.

متحد از جمله تدوین دوازده معاهده بین‌المللی در زمینه پیشگیری و مقابله با مهم‌ترین مصداق‌های تروریسم بین‌الملل را به تفصیل بیان کرده است.

مقاله آنتونیو کاسه با عنوان «حمله تروریستی به مرکز تجارت جهانی و برهم خوردن برخی مقولات حقوق بین‌الملل» که بلافاصله بعد از حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ انتشار یافت و اکنون به‌عنوان یکی از آثار کلاسیک حقوقی در این رابطه محسوب می‌شود، «تروریسم» به‌طور کلی و واقعه ۱۱ سپتامبر به‌طور اخص را از حیث آثاری که بر برخی از مهم‌ترین مبانی حقوق بین‌الملل عام از جمله مفهوم «دفاع مشروع» و اصل «عدم توسل به زور» - که رکن اصلی نظام مبتنی بر منشور ملل متحد به‌شمار می‌آید - مورد بررسی قرار داده و نتیجه گرفته است که واکنش ایالات متحده آمریکا و متحدان آن در قبال حوادث ۱۱ سپتامبر برخی از مهم‌ترین اصول و مفاهیم حقوق بین‌الملل، به‌ویژه قواعد مربوط به توسل به زور را متزلزل نموده است.

آخرین مقاله به بررسی موضع اسلام

نسبت به تروریسم اختصاص یافته است. مقاله «تروریسم بین‌الملل و حقوق اسلامی» به قلم دیوید آرون شوارتز، برخلاف جریان غالب در ادبیات تروریسم که تعالیم اسلام را متهم به اشاعه عقاید و آموزه‌های تروریستی می‌نمایند، با استناد به منابع اصیل حقوق و فقه اسلامی از جمله آیات قرآنی و احادیث و سیره نبوی و نیز نحوه برخورد خلفا نتیجه می‌گیرد که «نمی‌توان از شریعت اسلام برای توجیه هیچ اقدام تروریستی بین‌المللی استفاده کرد. حقوق اسلامی، ترور - خشونت را محکوم می‌داند و تروریستی که [برای توجیه عمل خود] به این حقوق متمسک می‌شود، دچار یک خطای حقوقی است» [صفحه ۳۸۸] وی با نقل حدیثی از حضرت رسول که فرمودند: «خداوند مقرر کرده است که در هر کاری جانب انصاف را نگاه دارید؛ پس حتی اگر کسی را باید بکشید، این کار را به شکل منصفانه‌ای انجام دهید». این دستور را «پایدارترین ابراز نظر اسلام درباره «ترور - خشونت» معرفی می‌کند.

اسماعیل بقایی هامانه